

QADIMGI HINDISTONDA FALSAFANING O'QITILISHI

Baxtiyorjon G'aniboyev
SHMT dariy-ingiliz guruhi

Annotatsiya: Falsafaning paydo bo'lishi jahon tarixi bilan bog'liq (8- 5 asrlar. Bizning eramizga qadar), bu paytda Qadimgi Sharqdan Yevropaga qadar insoniyat va ijtimoiy hayotida ko'plab o'zgarishlar sodir bo'ldi. Bu davrni Yasper insoniyat tarixidagi "ko'payish davri" deya nomladi. Bu ko'plab davlat va turli hil tillarda kishilik olmoshi yani "Men" degan tushunchani insoniyat tilida paydo qildi. Buning kelib chiqishi shuni anglatadiki insonlarning dunyo qarashi o'zgarib "Men" degan tushunchani yani o'zligini anglay bilishni va bu tushuncha alohida bir sub'yekt ekanligini anglaydi. Men o'zimni dunyodan ajratgan sub'ektman.

Kalit so'zlar: falsafa, falsafa tarixi, Qadimgi Hindiston, fikr maktablari, darshana, astika, nastika, yoga, buddizm.

Oh, Sharq - Sharq, G'arb - G'arb, va hech qachon ikkalasi uchrashma olmaydi.
R. Kiplina "Sharq va G'arb Balladasi" (1889)

Falsafaning paydo bo'lishi jahon tarixi bilan bog'liq (8- 5 asrlar. Bizning eramizga qadar), bu paytda Qadimgi Sharqdan Yevropaga qadar insoniyat va ijtimoiy hayotida ko'plab o'zgarishlar sodir bo'ldi. Bu davrni Yasper insoniyat tarixidagi "ko'payish davri" deya nomladi. Bu ko'plab davlat va turli hil tillarda kishilik olmoshi yani "Men" degan tushunchani insoniyat tilida paydo qildi. Buning kelib chiqishi shuni anglatadiki insonlarning dunyo qarashi o'zgarib "Men" degan tushunchani yani o'zligini anglay bilishni va bu tushuncha alohida bir sub'yekt ekanligini anglaydi. Men o'zimni dunyodan ajratgan sub'ektman. "Inson jumbog'i" ni hal qilish usullaridan biri bu Inson va Dunyo o'rtasidagi munosabatlar muammosini oqilona tushunish edi. U hozirgi kungacha ularning rivojlanishini belgilaydigan turli xil falsafiy an'analarning shakllanishiga asos bo'ldi. G'arb va Sharq falsafasi o'rtasidagi ijtimoiy-madaniy tafovutlar o'zlarining mavjud bo'lishining boshidanoq namoyon bo'lganligi odatda qabul qilinadi. Biroq, ming yillar davomida ular o'rtasida doimiy fikr va tushunchalar almashinuvi bo'lib kelgan. G'arbnig Sharq falsafasiga bo'lgan so'nggi qiziqishi 19-asrning ikkinchi yarmida boshlandi. va shu paytgacha tinchimagan. Sharqning ko'plab tushunchalari va sirli amaliyotlari bizning kundalik hayotimizning odatiy xususiyatiga aylandi. Ularning o'ziga xosligi bilan ilmiy qiziqish zamonaviy iqtisodiyot va siyosatning o'ziga xos xususiyatlari bilan mustahkamlanadi. Xitoy va Hindistonning global jarayonlarda o'sib borayotgan vaznining tushuntirishlaridan biri bu mamlakatlar aholisining dunyoqarash munosabatidagi an'anaviy qadriyatlarni saqlab qolishdir.

G'arb va Sharq an'alarining rivojlanish dinamikasi insoniyatning ma'naviy birligi uchun zamin yaratadigan yangi falsafiy in'ikosni shakllantirish imkoniyatini nazarda tutadi. Sharq urf-odatlarida ularning dunyoqarash tizimining yaxlitligi jozibador. Ular nazariy bilimlarga va kundalik hayotning donoligiga qarshi emaslar. Qadimgi Hindistonning falsafiy maktablari dunyoqarash munosabatlarini ijtimoiy amaliyot tomonidan bevosita tasdiqlash bilan ajralib turardi. U jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab oldi, qonunlarda aks etdi va kundalik hayot marosimlari bilan mustahkamlandi. Shuning uchun qadimgi hind falsafasi tushunchalari har xil tarixiy davrlarda va turli qit'alarda talabga aylandi. Qadimgi hind urf-odati falsafaning boshlanishini koinotning paydo bo'lish davriga to'g'ri keladi va nafaqat antik davrning afsonaviy donishmandlari, hatto xudolar va g'ayritabiiy mavjudotlar ham falsafiy maktablarning asoschilari sifatida tan olinadi. Falsafaning muqaddas asoslari qadimgi hind jamiyatining diqqat markazida bo'lgan dunyoqarash muammolari va tushunchalarini o'z ichiga olgan "Vedik korpusi" matnlarida keltirilgan. Shu sababli, falsafiy tushunchalarda "sharq" donoligi, sirli amaliyotlar va mantiqiy ratsionallikning kengaytirilgan tizimlari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. O'zlarini falsafiy maktablar "dunyoqarash" deb tarjima qilingan "darshana" tushunchasi bilan belgilashgan.

ziziya ". Dunyoda eng mashhur va mashhur buddizm va yoga tushunchalari. Ular ko'plab ijtimoiy fikrlar, ezoterik va diniy jamoalarni vujudga keltirgan maxsus ijtimoiy-madaniy an'alarining asosini tashkil etdi. Ehtimol, bugungi kunda ular haqida eshitmagan o'qimishli odam yo'q. Qadimgi Hindiston falsafasi rivojlanishining zamonaviy davriylashuvi ikki ming yillikdagi (miloddan avvalgi VII asrdan eramizning XVII asrigacha) uning rivojlanishining murakkab yo'lini tasvirlaydi . Biroq, bu yo'lning barcha bosqichlarida qadimgi hind falsafiy an'alarini o'zining asosiy xususiyatlarini saqlab qoldi. Ular "sog'lom fikr" va zamonaviy yevropalikning kundalik g'oyalari bilan qarama-qarshi. Avvalo, qadimgi hind falsafasining inson va uning atrofidagi dunyoning mumkin bo'lgan maksimal birligiga erishish uchun sintetik munosabati bizni hayratga soladi. Shu asosda olamning psixofizik birligi haqidagi g'oya shakllanadi. Moddiy narsalar nafaqat bizning his-tuyg'ularimiz va fikrlarimizga ta'sir qiladi, balki bizning his-tuyg'ularimiz va akslarimiz jismoniy jarayonlarni o'zgartiradi. Ushbu tushunchalarda ko'zdagi dog 'yoshni keltirib chiqaradi, ammo tushgan ko'z yoshi zilzilaga olib kelishi mumkin. Dunyo va insonning psixofizik birligi global tsikllarga asoslangan umumiy dunyo tartibiga bo'ysunadi. Ularning har biri doirasida rivojlanish, go'yo "orqaga": uyg'unlik va tartib holatidan eskilarning pasayishi va yangi tartib tug'ilishigacha sodir bo'ladi. Zamonaviy ilm-fanda ushbu tamoyil "disorganizatsiya" sifatida tavsiflanadi . Koinot rivojlanishining har bir tsiklining boshlanishi va oxiri markaziy falsafiy kategoriya o'rniga an'ana tomonidan ilgari surilgan "yo'qlikdan" yangisi paydo bo'lishi bilan belgilanadi. G'arbda ushbu

toifani oqilona tushunish faqat XX asrda amalga oshirildi. "Hech narsa" tushunchasi qadimgi hind matematikasida "0" belgisini hisoblash va u bilan amallarni kiritish orqali eng yorqin ifodalangan. "Hech narsa" insonning ongida "namoyon bo'ladigan" "noaniq" deb talqin qilinadigan va mavjudlikka erishadigan holatni bildirmaydi. Aslida, dunyoning idrok etuvchi sub'ektisiz mavjud bo'lishi mumkin emasligi ta'kidlanadi. Koinot bizga qismlarga bo'linib ochiladi, ammo idrokdan yashiringan hodisalar bizning kundalik hayotimiz va faoliyatimizga faol ta'sir qiladi. Garchi odam, masalan, mikroba va viruslarga moyil bo'lmas-da, ular uning kasalligini keltirib chiqaradi. Bunday sharoitda inson va dunyo birligiga erishish insonning barcha qobiliyatlarini rivojlantirishning maxsus amaliyotini talab qiladi, aniq va undan yashiringan. Aql, sezgi, sezgir va o'ta sezgir idroklarning integral yaxlitligi "ko'rish" toifasi bilan belgilanadi. Bu sizga "hech narsaga" kirib, u bilan ishlashga imkon beradi. Aynan ushbu integral qobiliyatni ochib berish koinotning mavjud bo'lishining antropologik asosi deb e'lon qilingan. "Hech narsa" va insonning birligi tiriklarning abadiyligi va buzilmasligi printsipida shakllangan bo'lib, u "karma" tushunchasida o'z ifodasini turli xil mavjudotlarning qayta tug'ilish zanjiri sifatida topdi. Ushbu qoida evropaliklarga uzoq vaqtdan beri ruhlarning ko'chishi - "metempsixoz" haqidagi sirli ta'limot sifatida ma'lum bo'lgan va zamonaviy jamiyatda mashhurdir. Karma nazariyasi hozirgi mavjudlik o'tmishdagi qayta tug'ilishdagi barcha harakatlar natijasidir. Bu hayotda amalga oshirilgan harakatlar keyingi tug'ilishda aks etadi. Tirik mavjudotlar ierarxiyasida inson markaziy pozitsiyani egallaydi. U mavjudligida mavjudotlarning barcha mumkin bo'lgan tuzilmalarini ("tanalarini") birlashtiradi, ularning yordamida koinotning barcha darajalarini ("olamlarni") idrok eta oladi va uning har qanday mohiyati bilan aloqa o'rnatadi. Inson tanasida mujassamlash qayta tug'ilish zanjirida alohida bosqichni belgilaydi. Hatto xudolar ham biron bir narsani amalga oshirish uchun inson tanasida mujassam bo'lishi kerak. Bularning barchasi inson o'z xatti-harakatlarining o'zi sezmagani uchun ham o'ziga xos javobgarlikni keltirib chiqaradi. Shu sababli, odamning "tiriklarning" barcha qobiliyatlarini o'zlashtirishi bir nechta reen Karnasyonlarda sodir bo'ladi va "ko'rish" ni bosqichma-bosqich o'zlashtirishdan iborat. G'arbning gumanistik tushunchasidan farqli o'laroq, Sharq an'analari inson tanasida mavjud bo'lgan mavjudotlar turli xil "insoniyat bosqichlarini" ifodalaydi deb da'vo qilmoqda. Ularning tipologiyasi "varna" tushunchasi bilan belgilandi, unga tegishli bo'lish tug'ilish paytida individual ravishda belgilanadi. Inson tanasida birinchi marta mujassam bo'lgan jonzo o'lim qo'rquvi va tiriklarning pastki holatlariga xos bo'lgan hayvonlar instinktlaridan xalos bo'lishi mumkin. Odamlarning bunday "ko'inishi" g'oyasini M. Bulgakov Sharikov ("Itning yuragi" hikoyasi) shaklida ifoda etgan. Har bir keyingi qayta tug'ilishda "ikki marta tug'ilgan" farovonlik ("arta") va sharaf ("dharma") kabi yuqori darajadagi qadriyatlarini o'zlashtirishga, "moksha" ga ega bo'lish qobiliyatiga ega. bu dunyoning illuziyalaridan

va "ko'rish" ga erishish. Ushbu "dunyo bilan ajralmas" odam oddiy odamlar uchun ko'rinmaydigan sohalarda harakat qilish imkoniyatini qo'lga kiritadi va shuning uchun ular ularni sehrigar, sehrigar yoki sehrigar sifatida qabul qiladi. "Insoniyat" bosqichlari haqidagi bunday g'oyalar qadimgi hind jamiyatining ijtimoiy farqlanishida o'z aksini topgan. Ingliz mustamlakachilari buni G'arbiy Evropa O'rta asrlari sinfiy ierarxiyasini eslatuvchi "kasta" bo'linishi sifatida qabul qilishdi. "An'anaviy antropologiya" qadimgi Hindiston soliq tizimida ming yillar davomida mavjud bo'lgan va qo'shni mintaqalarga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan tizimida o'zining amaliy ifodasini topdi. Soliq to'lovchining qayta tug'ilish zanjirida o'z taraqqiyoti an'analarga rioya qilish zarurligiga ichki ishonchi ushbu soliq tizimi barqarorligining eng muhim sharti edi. Qadimgi hind soliqlarining ideal modeli jamiyatning barcha a'zolari ixtiyoriy ravishda o'zlarining varnik vazifalarini bajarishini nazarda tutgan. Soliq amaliyotini ijtimoiy tartibga solish, jamoatchilik fikri va huquqiy tartibga solish mexanizmlaridan foydalangan. Shunday qilib, inson tanasida birinchi marta tug'ilgan sudralar boylik to'plashi kerak emas edi. Ularga "ikki marta tug'ilgan" ning xizmatida va yordamida bo'lishga buyruq berildi. Sudralar soliq to'lash o'rniga "ishni bajarish" bilan shug'ullangan. To'lovlarning asosiy "yuki" varna "vaisya" vakillari o'rtasida taqsimlandi, ular oilalari va butun jamiyat farovonligini saqlashga buyruq berdilar. Kshatriya varna vakillari ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlarga erishish uchun soliq yig'ish va davlat mablag'larini taqsimlashni amalga oshirdilar. Varnalardan eng balandi bo'lgan "brahmanalar" ijtimoiy ahamiyatga ega funksiyalarni bajargan, davlat mablag'lari hisobidan kun kechirgan. Braxmanlar falsafiy maktablarning o'qituvchilari va yaratuvchilari sifatida faoliyat yuritgan ta'lim tizimini tashkil etish ularning eng muhim mas'uliyati hisoblangan. Insonning "ko'rish" qobiliyatini egallashining muqaddas va ijtimoiy ahamiyati o'ziga xos "umumta'lim" holatini nazarda tutgan. Ushbu ijtimoiy muassasaning moddiy asoslari vaisya hissalar bilan ta'minlangan va kshatriyalar tomonidan tarqatilgan. An'anada "ikki marta tug'ilgan" deb belgilangan butun aholi o'qituvchi va maktabni tanlash sharoitida qatnashgan, uning devorlarida mustaqil inson hayotining birinchi bosqichi ("brahmacharya") sodir bo'lgan. Bu uning keyingi ijtimoiy va shaxsiy taqdirini belgilab, qadimgi hind jamiyatining ijtimoiy tashkil etish shakli sifatida ma'lum bir jamoaga mansubligini aniqladi. "Muvaffaqiyatsiz" ota-onalarining nazorati ostida qaytib keldi. Shunday qilib, ko'plab fikr maktablarini rivojlantirish uchun noyob sharoitlar yaratildi. nirvana" va "samadhi" tushunchalarida yaratilgan. Ikkala an'anada ham jismoniy mashqlar va meditatsiya amaliyotlarining o'xshash tizimlari ishlatilgan. O'zlikni va olamni birlashtirish masalasini hal qilish bilan bog'liq bo'lgan tub farqlar. Yoga kontseptsiyasida ushbu sinkretizmga erishish insonning individual shaxsi va dunyo bilan bir xil bo'lgan yuqori o'zini birlashtirishdan iborat. Ushbu ta'limot butun koinot uchun umumiy bo'lgan Sankhyi fazilatlar falsafasida ishlab chiqilgan nazariyaga asoslangan ("Hunlar").

Hunlar bir vaqtning o'zida har bir olamda o'lchov birligi sifatida ham, ularning umumiy uyg'unligini hisoblash usuli sifatida ham harakat qilishadi. Shuni ta'kidlash kerakki, "xunlar" tushunchasi hali ham Evropa ilmiy an'analarida to'liq tushunilmagan. Ushbu turdagi "hisoblash imkoniyati" tushunchasi yoga amaliyotida "harakat usuli" ning asosini tashkil etdi. Ushbu darshanning nazariy sharoitida inson tashqi olamlarning tuzilishi bilan sifat jihatidan bir xil bo'lgan "tanalar" ning murakkab tizimi sifatida qaraladi. Klassik yoga "sakkiz bosqichi" ikki o'zaro bog'liq termoyadroviy jarayonlar doirasida ikki turdagi tuzilmalarni bosqichma-bosqich bog'lashni o'z ichiga oladi. Bir tomondan, bir xil tashqi "dunyo" ga ega bo'lgan odamning "tanalari" ning har biri, boshqa tomondan, barcha "jismlar" umumiy psixofizik birlikka aylanadi. "Yig'ilish nuqtasi" - bu insonning individual jismoniy tanasi. Klassik yoga bo'yicha dastlabki to'rtta ochiq qadam abstinatsiya (yama) va retseptlar (niyama), shuningdek jismoniy (asana) va nafas olish (pranayama) mashqlarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Aynan ularga "harakat yo'li" bilan shug'ullanishni boshlaganlar e'tiborini qaratadi. Yuqori bosqichlardan o'tish o'z sirli ruhiy ustoziga ega bo'lishni talab qiladi ("Ishvara"). Bu yuqori Self (Atman) bilan bog'lanish imkoniyatini yaratadi. bu "samadhi" holati bilan belgilanadi va karmik qayta tug'ilishning keyingi darajasiga o'tishni anglatadi. Yogilar tomonidan o'z tanalarining qobiliyatlarini namoyish etish bugungi kunda ham "mo'jiza" yoki "hiyla" sifatida qabul qilinmoqda. Biroq, taniqli evropalik yozuvchilar, siyosatchilar va rassomlar uchun aynan ushbu ta'limotning sirli qismlari eng jozibali. G'arbda eng taniqli sinkretik yoga amaliyoti "meditatsiya" bo'lib, u individual ruhiy o'zini o'zi boshqarish usuli sifatida qaraladi. Biroq, meditatsiya amaliyoti buddizm doirasidagi turli xil oqimlarga ham xosdir, bu oddiy odamning fikriga ko'ra, ikki falsafiy ta'limotning dunyoqarash asoslari o'rtasidagi ziddiyatni "yo'q qiladi". Buddizm falsafasining rivojlanishining bir qismi sifatida, uning barcha maktablari va harakatlari birligi borliqning oniy birliklari sifatida nazariy "dxarmalar" tushunchasiga asoslangan edi. Buddizm tadqiqotchilarining fikriga ko'ra, Evropa an'analarida "dharma" toifasini etarli darajada tushunish va tarjima qilish hali topilmagan. Shu bilan birga, ushbu nazariya asosida psixofizik birlik muammosiga paradoksal echim taklif etiladi, bu esa o'zlik haqidagi illusor tabiatni tasdiqlaydi. Bu illuziyadan xalos bo'lish ("anatma") "ma'rifat yo'lining" asosiy maqsadi hisoblanadi. ". I shaxsdan qutulishning "arhat" figurasi bilan ifodalangan maxsus bosqichi ramziy ma'noga ega. "Ma'rifat" ga erishish qayta tug'ilishning karma zanjirini to'xtatadi. Inson boshqa dunyoga o'tadi va bu erda harakat qilish imkoniyatini qoldiradi. Buddizmning nazariy kontseptsiyasi eng moslashuvchan bo'lib chiqdi va ko'plab alohida maktablarning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qildi. Bir necha asrlar davomida ular o'zlarining ta'limotlarini "keng yo'l" ga (Mahayana), raqobatchilariga - "tor yo'lga" (xinayana) murojaat qilib, o'zaro raqobatlashdilar. Agar "eksenel vaqt" tushunchasini hisobga oladigan bo'lsak, u holda zamonaviy tsivilizatsiya dunyoqarashining asosini shaxsning o'zi borligi deb tan olish

kerak. Bu holda buddistlarning "ma'rifatparvarlik" nazariyasi "dunyoqarash inqilobi" asosida yotadi. muqobil ijtimoiy-madaniy an'ana yaratadi. G'arbiy Evropa tafakkuri nuqtai nazaridan bugungi kunda u "dunyo dinlari" qatoriga kiradi. Buddizm butun dunyoda tan olinib, xalqlar va davlatlarni birlashtiradi, shuningdek, barcha qit'alarda millionlab odamlarning turmush tarziga asos bo'ladi. Ilmiy adabiyotlarda buddaviylikni o'rganish maxsus bilim sohasi - "buddologiya" sifatida paydo bo'ldi, bu erda buddizm falsafasiga qiziqish aniq ustunlik qiladi. Qadimgi hind falsafiy an'alarining qolgan qismi Osiyo mintaqasidan tashqarida keng tarqalmadi. Biroq, uning ichida ular turli xalqlarning ijtimoiy-madaniy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdilar. Jaynizm insonning karmik qayta tug'ilish tsiklidan mustaqilligini e'lon qilib, o'zining mintaqaviy an'alarini yaratdi. Maktabning oqilona postulatlari butun dunyoga "Sharq donoligi" nomi bilan mashhur bo'lgan masal shaklida ifodalangan. Shunday qilib, haqiqatning to'liq emasligi haqidagi g'oya ko'rlarning masalidan ma'lum bo'lib, ularning har biri filni o'zi uchun qulay bo'lgan qismlardan biri bilan aniqlagan.

Xulosa o'tnida shuni aytish joizki Hindiston falsafasi nixoyatqa qadimiy va betakror ekanligini bilsh mumkin oradan qancha asrlar o'tsa ham ularning falsafiy qarashlari va o'zlaring diniy etiqodlari, urf odatlari o'zgarmasdan hozirgi kunga qadar yetib keldi orada qancha urishlar va yoqotishlar bo'lsa ham Hind xalqi o'zligini va qadr qimatini saqlay qola oldi bu ularga qanchalik qiyinchik tug'dirmasin o'z madaniyatini bugungi kunga qadar olib keldi bunday natijaga erishgan davlatni bugungi kunda uchratish juda ham mushkuldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Альбедиль М.Ф. Забытая цивилизация в долине Инда. – СПб., 1991.
2. Антонова К.А., Бонгард-Левин Г.М., Котовский Г.Г. История Индии. – М., 1973.
3. Бонгард-Левин Г.М. Древнеиндийская цивилизация. – М., 1980.
4. Лама Анагарика Говинда. Психология раннего буддизма. Основы тибетского мистицизма (согласно эзотерическому учению великой мантры ОММАНИ ПАДМЕ ХУМ). – СПб., 1993.